УДК 349.6

ЧЕКАВСЬКА Яна Олегівна,
аспірантка кафедри екологічного права,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

ІНТЕГРАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ: ЇХ РОЛЬ У ВДОСКОНАЛЕННІ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Інтеграція та диференціація вважаються важливими закономірностями розвитку наукового пізнання. Загальнонаукові та філософські джерела визначають інтеграцію як стан зв'язаності окремих диференційованих частин в ціле, а також процес, який веде до такого стану. У філософському енциклопедичному словнику «інтеграція» визначається як «сторона процесу розвитку, пов’язана з об’єднанням у ціле раніше розрізнених частин та елементів» [1]. Ю. Гвоздецька вбачає суть інтеграції у взаємопроникненні елементів одного об’єкта в структуру іншого, внаслідок якого виникає не додавання, не поліпшення якості двох об’єктів, а повністю новий об’єкт зі своїми властивостями [2].

Поняття диференціації має повністю протилежне значення і є зворотнім процесом для інтеграції, та визначається у літературі як розділення, розчленовування, розшарування цілого на різні частини, форми і рівні [1].

Хоча, категорії "інтеграція" та "диференціація" є суто філософськими за своєю природою, представники різних наук, у тому числі і юридичної, часто використовують ці поняття для пояснення процесів чи закономірностей людського буття. Механізми інтеграції та диференціації розглядаються як основні чинники розвитку науки та формування нових галузей [3], принципи інтеграції та диференціації покладено в основу аналізу та синтезу як методів наукового пізнання [4], в літературі часто зустрічаються такі поняття, як інтегрований/диференційований підхід, інтеграційні/диференційні процеси, розвиток тощо. Диференціація та інтеграція, як дві взаємно протилежні тенденції в розвитку науки своєрідно проявляють дію закону єдності та боротьби двох протилежностей у пізнанні. Ці дві тенденції не тільки взаємно

виключають, а й передбачають, обумовлюють і збагачують одна одну, становлячи діалектичну єдність.

В контексті науки екологічного права, до категорій "інтеграція" та "диференціація" звертався В.І. Андрейцев [5], який запропонував класифікувати об’єкти та джерела екологічного права на *інтеграційні*, *диференційні* та *комплексні*, а також М.М. Бринчук [6], який виокремив два основних підходи до розвитку екологічного права - інтегрований і диференційований, взявши за критерій єдність та цілісність об’єкту регулювання, та інші.

Проте, на сучасному етапі розвитку науки і наукових знань спостерігаються нові форми взаємодії диференційних та інтеграційних процесів, іноді, навіть у межах одного явища. Яскравим прикладом цього у науці сучасного екологічного права можуть бути процеси в межах такого комплексного еколого-правового інституту як екологічне управління та пов’язані з ним системи екологічного управління.

Правові основи такого інституту продиктовані Основними засадами (Стратегією) державної екологічної політики на період до 2020 року [7], згідно з якими *інтеграція* екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління були визначені як першочергові заходи "реанімації" екологічної діяльності держави. Інтеграція перетворилася в домінуючу тенденцію і здійснюється як на рівні системи державного екологічного менеджменту, локальних систем екологічного менеджменту в окремих галузях так і в межах окремих суб’єктів господарювання.

Одним із шляхів вдосконалення існуючої системи екологічного управління в Україні є створення інтегрованих систем управління в межах кожної окремої сфери (водне, лісове, мисливське, рибне господарство, формування об’єктів та територій природно-заповідного фонду, курортна справа тощо) так і межах систем екологічного менеджменту суб’єктів господарювання, а також координація їх роботи.

Системи екологічного менеджменту, як підсистеми загальної системи екологічного управління, забезпечують інтеграцію економічних, екологічних та соціальних інтересів суспільства в межах одного суб'єкту господарювання, та включають в себе організаційну структуру, планування, розподіл відповідальності, практичні методи, процедури, процеси і ресурси, необхідні для розробки, впровадження, реалізації, аналізу і підтримки екологічної політики. Впровадження системи екологічного менеджменту дає додаткові конкурентні переваги: запобігання можливих ризиків для навколишнього середовища, поліпшення іміджу компанії, отримання міжнародного визнання, проходження міжнародної сертифікації тощо.

Поняття та юридичні ознаки систем екологічного управління передбачено Законом України «Про підтвердження відповідності» від 17 травня 2001 року [8]. Відповідно до статті 1 зазначеного Закону, система екологічного управління це – сукупність організаційної структури, діяльності та відповідних ресурсів та методів для формування, здійснення, аналізу та актуалізації екологічної політики. Як випливає з визначення, основними елементами системи екологічного управління, відповідно до позиції законодавця, є: організаційна структура, сукупність методів та ресурсів, а метою функціонування такої системи – формування, здійснення, аналіз та актуалізація екологічної політики.

Водночас, Розпорядженням Кабінету міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки» [9] запроваджено диференційно-інтеграційний підхід у сфері екологічного управління, наприклад, значна увага приділяється: а) реформуванню управління у сфері водного господарства — підготовка та подання на розгляд Кабінету Міністрів України проектів актів, спрямованих на запровадження принципу інтегрованого управління водними ресурсами, розроблення та затвердження планів управління басейнами річок Тиси, Дунаю та ін.; б) у сфері лісового господарства — розробленню та затвердженню національних стандартів у сфері управління лісами, розробленню та виданню

методичних рекомендацій для суб'єктів господарювання з впровадження систем управління лісами та лісокористуванням на засадах сталого і відновлюваного використання природних ресурсів; в) у сфері поводження з відходами — створенню інформаційно-аналітичної системи комплексного державного управління у цій сфері, впровадженню систем екологічного управління, зокрема з питань поводження з біологічно активними речовинами та продуктами біотехнологій; г) у сфері природно-заповідного фонду — впровадженню системи управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду з урахуванням вимог міжнародних стандартів ISO 9001, ISO 14001, OHSAS 18000 та міжнародного досвіду; д) у сфері вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління в цілому — розробленню та наданню методичних рекомендацій щодо впровадження систем екологічного управління для окремих галузей економіки, надання методично-консультативної підтримки суб'єктам господарювання щодо застосування систем екологічного управління на основі вимог міжнародних стандартів серії ISO 14000 та ін.

Так, на прикладі правових засад використання та охорони вод важливого значення екологічного менеджменту, як невід’ємного елементу інтегрованого екологічного управління, набуває управління водними ресурсами, що передбачено Законом України від 24 травня 2012 року «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» (далі – Програма) [10]. Серед завдань Програми зокрема такі: створення сприятливих умов для ефективного функціонування водного господарства, реалізація державної політики у сфері управління, використання та відтворення водних ресурсів за басейновим принципом, удосконалення організаційної структури інтегрованого управління водними ресурсами, удосконалення нормативно-правової бази та організаційної структури водогосподарського комплексу для забезпечення управління водними ресурсами і здійснення моніторингу вод.

Отже, запровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом (як одного з різновидів системи екологічного менеджменту) дозволить, по-перше, здійснювати конкретні функції управління – планування, контролю, моніторингу, охорони вод та ін. у межах річкового басейну, а не адміністративно-територіальної одиниці, а по-друге, визнати головним органом управління конкретного басейну Басейнову Раду, яка буде залучати у процес прийняття рішень заінтересованих сторін, користувачів усіх рівнів – представників органів державної влади, місцевого самоврядування, науково-дослідних установ, підприємств, установ, організацій та громадськість.

Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року [11] також наголошує на необхідності вдосконалення інтегрованого екологічного управління шляхом введення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки, причому зміни запроваджуються як у сфері державного управління, так і у сфері виробничого управління. Хоча, впровадження систем екологічного управління суб'єктами господарювання передбачає відносну їх самостійність у прийнятті рішень щодо своєї діяльності, проте держава, в особі уповноважених органів залишається важливим учасником цих правовідносин. Уповноважені органи реалізують такі важливі функції екологічного управління як контроль, видача дозволів, розроблення системи технічних нормативів, стандартів, регламентів, моніторинг стану навколишнього природного середовища та ін.

Водночас, паралельно з інтеграцією екологічного управління в єдину систему, відбувається його диференціація: за сферами, або ж об'єктами екологічного права; за функціями такого управління тощо. Так, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [12], до функцій управління відносить: моніторинг навколишнього природного середовища, екологічне інформування, проведення екологічної експертизи, стандартизацію і нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища, контроль та нагляд у галузі охорони навколишнього природного

середовища, встановлення лімітів використання природних ресурсів, екологічний аудит, ліцензування, законодавчо-нормативне регулювання та ін.

Проте, Національним стандартом України ДСТУ 14004:2006 [13], який містить загальні настанови щодо розроблення, створення, запровадження та функціонування систем екологічного менеджменту на підприємствах, до функцій екологічного менеджменту, також віднесено: 1) зовнішнє та внутрішнє інформування зацікавлених сторін (сусідніх підприємств, державних органів, споживачів) про принципи екологічної політики підприємства, напрями його діяльності, можливі ризики та ін., 2) перевіряння, яке включає у себе функції моніторингу, оцінювання та коригування, 3) аудит – внутрішній та зовнішній, 4) постійне поліпшення роботи підприємства – встановлення та усунення вад у роботі підприємства, аналіз діяльності та ін..

Деякі науковці серед спеціальних функцій екологічного менеджменту розрізняють також мотивування (стимулювання), ведення обліку та статистичної звітності, екологічний маркетинг [14]. Л.І. Максимів та Л.О. Потай виділяють також управлінську функцію (методологія прийняття екологічно виважених рішень та їх координування), організаційну функцію (налагоджування природоохоронної діяльності , організація взаємодії між структурними підрозділами для досягнення екологічних показників), інтеграційну функцію (інтегрування екологічних вимог і принципів в усі етапи менеджменту підприємства), та ін. [15, с. 104 – 109].

Отже, процеси інтеграції та диференціації мають важливе значення для розвитку науки в цілому та екологічного права зокрема. Передбачене законодавством створення інтегрованої системи екологічного управління покликане вдосконалити існуючий механізм управління в галузі раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки згідно з вимогами Європейського та світового законодавства, а диференційні процеси є результатом поглиблення та розвитку конкретних систем та функцій екологічного управління.

Список використаних джерел:

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. : Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 210 с.

2. Гвоздецька Ю. Загальнонаукові основи інтеграції знань // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2010/2010_2_15.pdf

3. Тихомірова Ф.А. Інтеграція та диференціація: єдиний механізм розвитку наукового знання / Ф.А. Тихомірова // Ученые записки Таврического национального университета им. Вернадского. Серия "Философия. Культурология. Политология. Социология". Том 23 (62) – 2010 – №1 – С. 54 – 60.

4. Сидоренко В.К., Дмитренко П.В. Основи наукових досліджень. / Навчальний посібник для вищих педагогічних закладів освіти. – К.: РННЦ "ДІНІТ", 2000. – 259с.

5. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак.. вузів. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.

6. Бринчук М.М. Екологічне право: Підручник. – 2-е вид., Перераб. і доп. – М.: МАУП, 2003– 670 с.

7. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 3. – Ст. 158.

8. Закон України «Про підтвердження відповідності» від 17 травня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 24. – Ст. 1055.

9. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011 – 2015 роки» від 25 травня 2011 року // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 135.

10. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну

річки Дніпро на період до 2021 року» від 24 травня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. - №46. – Ст. 1800.

11. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року» від 17 жовтня 2007 року // Офіційний вісник України. – 2007. – № 79. – Ст. 2961.

12. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. 1991. – № 41. – Ст. 546.

13. Національний стандарт ДСТУ ISO 14004:2006 Системи екологічного управління. Загальні настанови щодо принципів, систем та засобів забезпечення // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ecologiya.kiev.ua/Docs/ISO14004-2006.pdf

14. Кожушко Л.Ф., Скрипчук П.М. Екологічний менеджмент: Підручник. – К.: Видавничий центр „Академія", 2007. – 416 с.

15. Максимів Л.І., Потай Л.О. Сутність, функції, завдання і нормативно-правове забезпечення екологічного менеджменту // Наукові праці Лісівничої академії наук України. – 2007. – Випуск 5. С. 103 – 109.